

ЖИВОТИЊЕ КРОЗ ПРИЗМУ КУЛТУРЕ: О ЉУДСКОЈ НАРАВИ И ЉУДСКИМ ЕМОЦИЈАМА

(Антонија Зарадија Киш, Маринка Шимић. *Цвијећ крејосџи или о нарави људској кроз нарав живојињску. Сџудија – иџранслиџераџија – факсимил.*

Загреб: Хрватска свеучилишна наклада, Институт за етнологију и фолклористику, Старославенски институт, 2020)

Књига која је предмет критичког рашчитавања и анализе Антоније Зарадије Киш и Маринке Шимић – *Цвијећ крејосџи* – била је, како ауторке истичу на уводним страницама, у распону од 14. до 18. века *bestseller* широм Европе. Реч је о тексту изворно писаном на италијанском (*Fiore di virtu*), а потом у распону од неколико стотина година преписиваном и прештампованом у преводима на бројне европске језике. Данас је сачуван велики број штампаних примерака и око седамдесет рукописа овог популарног дела, које у дидактичко-моралистичком кључу комбинује митско-фолклорно наслеђе са средњовековном хришћанском духовношћу и ренесансним идејама које су овладавале Европом у време његовог настанка. Због природе трансмисије не може се устврдити да постоји „канонски“ текст зборника *Fiore di virtu*. Најчешће се састоји од тридесет и пет поглавља у којима се на једноставан начин у деловима презентује недовршени спис Томе Аквинског *Summa theologie*, „уз сталне библијске референце и филозофске ауторитете античкога доба, попут Аристотела и других мислилаца“. На дело су, истичу даље ауторке, утицали и списи Дантеа Алигијерија, арапски извори (Хунајн ибн Исхак / *Johannitius*, ибн Фатик), бестијарији и савремене зоолошке енциклопедије (Бартоломеус Англикус, Албертус Магнус), те, у великој мери, антички *Физиолоџ*, „први ’животињски бривијар’ који је темељ не само средњовековнога бестијарија или ’животињске Библије’ већ и било каквих осврта на животињски свијет“. Подела животиња у *Fiore di virtu* одговара умногоме оној из *Физиолоџа*, из којег је од укупно тридесет и три преузето њих двадесет и пет, а особеност млађег зборника одликује се, показују ауторке, увођењем трију домаћих животиња: камиле, јагњета и петла, као и ђавола, који се посматра као животињски хибрид и (уз базилиску, сирену и једнорога) као митолошко биће. Свака животиња везује се за неку од специфично људских добрих или лоших особина, па текст фигурира у највећој мери као егземпларан и моралистички, али се низом особина – попут вернакуларног језика, изласка из „строгога оквира вјерскога и доктринарнога концепта размишљања“, те окретања ка (природно)научном приступу – превазилазе нормe средњовековних поетика и дело се окреће ка новим струјама и долазећим културним парадигмама.

Минуциозним трагањима за књижевноисторијским подацима и ишчитавањем обимне секундарне литературе Антонија Зарадија Киш и Маринка Шимић потом реконструишу судбину зборника у европском књижевном контексту, пратећи издања, критичка издања и рукописе на италијанском (најстарији познат је из 1387, на основу кога се сматра да је дело настало између 1310. и 1323. у Болоњи), шпанском, каталонском, француском, немачком, јерменском, грчком, румунском и енглеском језику. Ауторке потом потом прелазе на језике словенске групе – руски (најстарији познати превод настао је 1592. године на „јужном руском простору посредством румуњскога“), српски, за који истичу да је данашња редакција *Цвијећа добродетелџи* позната преко издања Вићентија Ракића (1800, Будим), мада постоје подаци о преводу

из шеснаестог века данас изгубљеном, највише се потом задржавши на хрватском географском и говорном подручју, које је и било у непосреднијој вези с италијанском традицијом и где су сачувани преводи и најбројнији. У оквиру тог поглавља анализирани су верзије *Цвијеџа крејосџи* из глагољских зборника (Винодолски, Петрисов, Љубљански, Тконски и Гршковихев), *Либро од мнозијех разлоја*, дубровачки рукопис из 1520. године, који се као ћирилично-штокавски документ позиционира и у оквиру српског књижевног канона, затим такође ћирилично штампан превод фра Павла Посиловића *Цвијеџ од крејосџи духовни...* (Венеција, 1647; друго издање 1701), те латинично издање Посиловићевог превода које је на перашком вернакулу 1712. године приредио и у Венецији штампао властелин Крсто Мазаровић. Ауторке показују да рукописи варирају по обиму поглавља и заступљености одређених врста животиња (самим тим и описаних врлина и мана) – од краћих глагољских верзија до Посиловићевог превода и Мазаровићеве варијанте Посиловићевог превода, који су обимом превазишли италијански изворник и имају четрдесет и једну главу. Анализиран је потом језик ових (хетерогених) рукописа, који се у најширем дијахроном луку описује као преплет „три књижевнојезичне иначе: црквенославенски језик хрватскога типа, пријелазни тип језика у којем се прожимају црквенославенске и народне особине и народни језик“. Ауторке потом нуде „преглед најмаркантнијих језичних црта *Цвијеџа крејосџи*, а не цјеловит језични опис“, јер то онемогућава чињеница да су настајали и на чакавско-кајкавском и на штокавском језичком простору.

Последњи део критичке студије Антоније Зарадије Киш и Маринке Шимић представља свод анималистичких представа у *Цвијеџу крејосџи*, те таксативан попис животиња, особина које репрезентују и, колико је природа књиге дозвољавала, анализа културних слојева који су дефинисали специфичну имагологију у овом средњовековном зборнику (античка традиција, црквени упливи, митско-фолклорни реликти, савремена имагологија). Ауторке померају акценат на актуелна културноанималистичка гледишта и знатижељу „за истраживањем људских емотивних стања (весела, жалости, гњева и др.) те мана и врлина (окружности шкртости вјерности, истинољубивости) и њихових животињских визуализација, тј. у контексту односа људске и не-људске животиње“, акцентујући притом разлику између савременог и средњовековног поимања врлине и мане. Од четрдесет и једног поглавља, колико садрже најобимније верзије, тридесет и четири представљају животињске одреднице, од којих осамнаест говори о људским манама, а шеснаест о њиховим врлинама: шева (божја љубав), луња [птица из породице јастреба] (завист, љубомора), петао (веселе, радост), гавран (жалост, туга), дабар (мирољубивост), медвед (гнев, срдитост), пупавац (милосрдност), базилиск (окрутност, суровост), орао (дарежљивост, племенитост, великодушност), крастача (шкртост, похлепност), вук (поучавање, прекоравање, исправљање), бик (непромишљеност, безумност, наглост), пчела (праведност), ђаво (неправда), ждрал (верност, оданост, поузданост), лисица (невера, превртљивост), мрав (мудрост, опрезност), јаребица (истинољубивост), кртица (лаж, лицемерност), лав (снага, храброст), зец (страшљивост), паун (таштина, хвалисавост), феникс (упорност), ластва (нестабилност, недоследност, лаковерност), камила (суздржаност, разборитост), једнорог (незнање, необузданост, неумереност), јагње (понизност, скромност, покорност), соко (охолост, бахатост, арогантност, дрскост), дивљи магарац (суздржаност, стрпљивост, уздржљивост), орао (прождрљивост, похлепност, грамзивост), грлица (чедност, невиност), шишмиш (блудност, пожуда, страст), хермелин (умереност, одмереност).

Већ и овај извод без коментара говори о сучељавалу различитих културних стратуса и историчности представа о животињама и људским манама. Ауторке, примера ради, показују да је средњи век медведа, античког „краља животиња“,

„оптеретио с пет капиталних гријеха: гњев, похота, лијеност, завист и прождрљивост“; да је вук, који је у индоевропским митологијама симбол волшебности и ратништва, „у средњовјековној перцепцији добио предоцбу врлине опрезности и обазривости што се објашњава опажањем како вук иде у лов што даље од своје јазбине у којој су младунци да би их што боље заштитио“; да је зец, упркос фолклорној представи о расплодности и брзини представљен као бојажљив и двополан; да је орао једина животиња дата у свом двоструком симболизму, као ознака за дарежљивост и племенитост, али и за прождрљивост и грамзивост; да је соко од витешког атрибута и инсигније хероја постао симбол ароганције и охолости... – чиме се на велика врата отварају простори за студије културе, анималистичке посебно, односно за анализу људских пројекција, избора из света искуства, и „употребу“ света око себе да би се говорило о себи. Простори симболизације шире се увођењем фиктивних, митолошких животиња – базилиска, који отеловљује људску окрутност и неумољивост; једнорога, који симболизује духовну необузданост и наглост; феникса, који је симбол постојаности и упорности; сирене, која представља завођење и ласкање; те ђавола, који је симбол неправде, „мане која је типична за човјека који је проводи смишљено како би наудио другому човјеку“.

Даље у књизи понуђена је компилација рукописа (изворници су штампани у различитим бојама, како би се оставио траг интервенцијама), ауторска редакција постојећих предлога, која према ауторским „рачунима од пјесама“ изгледа овако: „Највише поглавља садрже два хрватска рукописа из 16. стољећа, глагољски *Тконски зборник* и ћирилски *Либро од мнозијех разлоја*. [...] *Тконски зборник* садржи првих двадесет поглавља. Неколико их међутим недостаје па смо та поглавља транслитерирале из оних рукописа који их садрже, а то су: *Винодолски зборник* (два поглавља) и *Љубљански зборник* (четири поглавља). Другу половицу *Цвијетиа крејосџи* и то од деветнаестог до четрдесет првога поглавља садржи *Либро од мнозијех разлоја* из којег смо узеле дванаест поглавља јер његових првих десет садржи и наш полазишни *Тконски зборник*“. Дата су даље начела транслитерације, четири факсимила (*Винодолски зборник*, *Љубљански зборник*, *Тконски зборник* и *Либро од мнозијех разлоја*), те обимна секундарна литература и сажети на неколико језика. Факсимили можда најсликовитије указују на значај књиге Антоније Зарадије Киш и Маринке Шимић, јер савременог читаоца стављају пред непремостиву баријеру нечитљивости старих рукописа, а потребу да се митско-фолклорни, књижевни и идејни континуитети и дисконтинуитети прате. Ова књига омогућава такву авантуру. Књига је, иначе, настала у оквиру пројекта *Културна анималистичка: интердисциплинарна полазишња и традицијске праксе*, који финансира Хрватска заклада за знаност (IP-2019-04-5621), а део тог пројекта је и овај преглед.

Др Лидија Делић
Институт за књижевност и уметност
Београд
lidija.boskovic@gmail.com